

Nuruosmaniye Camii'nin Hat Düzeni

Placement Technique of Calligraphy Works in Nuruosmaniye Mosque

Dr. Zübeyde Cihan Özsayner | Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi Müdürü

Nuruosmaniye Camii, Barok üslubun Osmanlı'daki ilk önemli eseridir. Bu çalışmada, sadece caminin yazıları ele alınacaktır.

Nuruosmaniye Camii'deki yazılar, tek bir hattatın elinden çıkmamıştır. Burada, Ali bin Murad, Mumcuzâde Mehmed bin Ahmed Rasim Efendi, Yedikuleli Seyyid Abdülhalim Efendi, Yahya Fahreddin Efendi, Kâtipzâde Mehmed Refi Efendi ve Bursalı Müzehhip Ali Efendi gibi altı farklı hattat ismi zikredilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Barok üslup, Hat, Hattat

Nuruosmaniye Mosque is the very first example of Baroque style construction in Ottoman Empire. In this work, merely the calligraphy Works being displayed in the mosque will be introduced.

Calligraphy tablets in the mosque do not belong to a single calligrapher. Six different calligraphers are known to have produced calligraphy works for this mosque, "Ali bin Murad", "Mumcuzâde Mehmed b. Ahmed Rasim Efendi", "Yedikuleli Seyyid Abdülhalim Efendi", "Yahya Fahreddin Efendi", "Kâtipzâde Mehmed Refi' Efendi" and "Bursalı Müzehhip Ali Efendi".

It has been observed that a didactic calligraphy representation that has various messages has been applied in Nuruosmaniye Mosque. Examples of "celi sülüs" and "istif" that covers specific verses particularly selected from the Noble Koran and masterfully applied on the tablet has been placed on various places in the mosque.

Especially the "kuşak yazı" (cincture calligraphy) is the very first and unique example of its style as for its being written on the surface without any interruption and with a perfect adjustment.

Keywords: Baroque style, Calligraphy, Calligrapher

Nuruosmaniye Camii, I. Mahmud tarafından, Fatma Hatun Mescidi'nin bulunduğu yerde, 1748 (1169 H.) tarihinde yapılmaya başlanmış; ölümü üzerine inşaatı III. Osman devam ettirmiş ve yapı 1755 (H. 1169) tarihinde tamamlanmıştır. Kaynaklarda, Osmanlı Camii olarak da adı geçen yapının mimarı, Simon Kalfadır.

Bazı kaynaklarda, caminin mimarının Mustafa Ağa olduğu, Simon Kalfa'nın ise, onun yardımcısı olduğu, bazılarında ise, Ali Ağa'nın inşaatın Bina Emini olduğu belirtilmektedir.

Medrese, Kütüphane, İmaret, Sebil, Türbe, Çeşme, Han ve Dükkân'dan oluşan Nuruosmaniye Külliyesinin bir parçası olan Nuruosmaniye Camii, Barok üslubun Osmanlı'daki ilk önemli eseridir. İki girişi olan, yarım daire şeklinde, 12 sütuna dayalı ve 14 kubbeli bir avlusu olup, şadırvanı yoktur. Kare planlı olup, mihrabı çıkıntılıdır. Kubbesi, duvarlara binen kemerler tarafından taşınmaktadır. Caminin pencereleri beş sıra halindedir. Kuzeydeki cümle kapısı üzerinde Müezzin Mahfili, yan kısımlarda mahfiller ve bura-

dan çıkılan bir Hünkâr Mahfili vardır. Mihrap ve minber, camideki barok üsluba uydurulmuştur.

Bu çalışmada, sadece Nuruosmaniye Camisinin yazıları üzerinde durulacak olup, cami dışındaki binalar konumuz dışında bırakılmıştır.

Camideki yazılar, tek bir hattatın elinden çıkmamıştır. Burada, hattat olarak altı farklı isim zikredilmektedir. Nuruosmaniye Camisinde, eğitici ve mesaj verici bir yazı tasarımının uygulandığı görülmektedir. Cami içinde değişik alanlara, farklı hattatlar tarafından hat sanatının, ustaca çalışılmış, Kuran-ı Kerim'den özel seçilmiş surelerin belirli ayetlerini kapsayan celi sülüs ve istif örnekleri yerleştirilmiştir. Özellikle cami içinde kullanılan kuşak yazı, kesintisiz olarak, yazıldığı alana uydurularak yazılması açısından ilk ve tek örnektir.

Caminin içinde, minberin sağındaki pencere üzerinde ve avlunun sağındaki kapının dış yüzünde yer alan yazılar, *Ali bin Murad* tarafından; cümle kapısının avluya bakan

Fotoğraf 1. Yedikuleli Seyyid Abdülhalim Efendi'nin doğu kapısı üzerindeki hatları (H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 2. Yedikuleli Seyyid Abdülhalim Efendi'nin batı kapısı üzerindeki hatları (H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 3. Cümle kapısı üzerindeki Nisa Suresinin 103. Ayeti.

Fotoğraf 4. Avlunun solundaki kapının iç tarafında sultan isimleri

yüzünde yer alan ayet ile caminin içindeki kuşak yazılar, Mumcuzâde Mehmed bin Ahmed Rasim Efendi tarafından; iki yan kapının iç yüzündeki ayetler, Yedikuleli Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından; diğer celi hatlar ise, Kâtipzâde Mehmed Refi Efendi tarafından yazılmıştır.

Nuruosmaniye Camisinin cümle kapısı üzerinde celi sülüs hat ile *Namaz şüphesiz, inananlara belirli vakitlerde farz kılınmıştır* anlamındaki Nisa Suresinin 103. Ayeti yazılmıştır.

Avluya açılan kapıların iç yüzünde ikişer satır halinde celi sülüs hat ile Mumcuzâde Mehmed bin Ahmed Rasim Efendi tarafından soldaki kapının iç tarafına: *Binası şerefli olan bu camiye gani ve cömert olan Allah'ın farizalarını yerine getirmek için yapan Sultan ibnü'l - Sultani'l- a'zam Osman*

Han ibnü'l Sultan Mustafa Han anlamındaki Arapça kitabe yazılmıştır.

Avlunun kuzeyinde bulunan ana kapının iç yüzünde, Fatih Sultan Mehmet'ten başlayarak Yavuz Sultan Selim'e kadar olan Sultanların isimleri sıralanmıştır. Sağdaki kapının iç yüzünde ise, Sultan II. Bayezid' den başlayarak Sultan Osman Han'a kadar olan Sultanların isimleri yazılmıştır.

Avluya açılan iki kapının üzerine ayetler yerleştirilmiştir. Sağ avlu giriş kapısının üzerine celi sülüs hat ile, *Size selam olsun. Rabbiniz rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır. Yazan Ali bin Murad* anlamındaki, İn'am Suresi'nin 54. Ayeti yazılmıştır.

Sol avlu giriş kapısının üzerine, celi sülüs hat ile, *Sabretmenize karşılık Size selam olsun; burası dünyanın en güzel so-nucudur* anlamındaki Ra'ad Suresinin, 24. Ayeti yazılmıştır.

Fotoğraf 5. Avluya açılan kapı üzerinde İniâm Suresi'nin 54. Ayeti.(doğu) (H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 6. Avluya açılan kapı üzerinde Raâd Suresinin, 24. Ayeti (batı) (H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 7. Sağ ve sol kapıların üzerinde yer alan: Bize en hayırlı kapıları aç anlamındaki dua. (H. Murat Ceylan, 2012)

Camiye girişlerdeki sağ ve sol ahşap kapıların üzerinde yer alan, pirinç ile katia tekniğinde yapılmış kapı kollarında, *Bize en hayırlı kapıları aç* anlamındaki dua yer almaktadır.

Cami içindeki alt pencerelerin üzerinde, Bursalı Müzehir Ali Efendi tarafından, celi sülüs hat ile yer alan oval alanlar içine; Besmele ile başlayan Esmâü'l Hüsna'ların tamamı (Allahın güzel isimleri) yazılmıştır. Esmâü'l Hüsna'lar:

1- "Allah" O kendinden başka hiç bir ilah bulunmayan tek bir Allah'tır.

- 2- "er-Rahman": Esirgeyici,bütün mahlukatına rahmetiyle muamele eden (dünyada)
- 3- "er-Rahim": Bağışlayıcı, sevdiklerine ve müminlere merhamet eden (ahirette)
- 4- "el-Melik": Mülkün sahibi,mülk ve saltanatı devamlı olan.
- 5- "el-Kuddüs": Her türlü eksiklik ve ayıplardan münezzeh olan.
- 6- "el-Selman": Her çeşit afet ve kederlerden emin olan.
- 7- "el-Mü'min": Kullarına emniyet veren. Kendinin ve peygamberlerinin doğrulugunu ortaya koyan, kullarına yaptığı vadede sadık.
- 8- "el-Müheymin": Saltanatı hakkında dilediği gibi tasarruf

- eden, her şeyi gözetip koruyan.
- 9- “el-Aziz”: İzzet sahibi, mağlup edilmesi imkansız olan, her şeyde galip olan.
- 10- “el-Cabbar”: Azamet ve kudret sahibi, istediğini mutlak yapan, dilediğine muktedir olan.
- 11- “el-Mütekkibir”: Ululuk sahibi, her şeyde ve her hadisede büyüklüğünü gösteren.
- 12- “el-Halik”: Her şeyin varlığını ve gecireceği halleri takdir eden, yaratan, yoktan vareden büyüklükte eşi olmayan.
- 13- “el-Bari”: Her şeyin aza ve cihazını birbirine uygun yaratan.
- 14- “el-Musavvir”: Tasvir eden, her şeye bir şekil ve hususiyet veren.
- 15- “el-Gaffar”: Kullarının günahını örten, mağfireti çok, günahları bağışlayıcı.
- 16- “el-Kahhar”: Her şeye, her istediğini yapacak surette, galip ve hakim.
- 17- “el-Vahhab”: Çok fazla ihsan eden, çeşit çeşit nimetleri daima bağışlayan.
- 18- “el-Rezzak”: Bütün mahlukatın rızkını veren ve ihtiyacını karşılayan.
- 19- “el-Fettah”: Her türlü müşkülleri açan ve kolaylaştıran, darlıktan kurtaran.
- 20- “el-Alim”: Her şeyi en ince noktasına kadar bilen, ilmi ebedi ve ezeli olan.
- 21- “el-Kabit” Dilediğine darlık veren, sıkı, daraltan.
- 22- “el-Basit” Dilediğine bolluk veren, açan, genişleten.
- 23- “el-Hafid”: Yukarıdan aşağıya indiren, alçaltan, dereceleri düşüren.
- 24- “el-Rafi”: Yukarı kaldıran, yükselten, dereceleri yükselten.
- 25- “el-Muiz”: İzzet veren, aziz kılan.
- 26- “el-Müzil”: Zillete düşüren, hor ve hakir eden.
- 27- “el-Semi”: Her şeyi işiten, kullarının niyazını kabul eden.
- 28- “el-Basir”: Her şeyi gören.
- 29- “el-Hakem”: Hikmet sahibi olan, yaptığı her işte hikmeti gözetip, hükmeden.
- 30- “el-Adl”: Son derece adaletli olan.
- 31- “el-Latif”: En ince işlerin bütün inceliklerini bilen, lütuf ve ihsan sahibi olan.
- 32- “el-Habir”: Her şeyi iç yüzünden, gizli tarafından haberdar olan.
- 33- “el-Halim”: Yumuşak davranan, hilmi çok olan.
- 34- “el-Azim”: Pek azametli olan, yüce.
- 35- “el-Gafur”: Çok bağışlayan, mağfireti çok.
- 36- “el-Şekur”: Kendini rızası için yapılan amelleri daha ziyadesi ile karşılayan.
- 37- “el-Aliy”: Çok yüce.
- 38- “el-Kebir”: Pek büyük.
- 39- “el-Hafız”: Yapılan işleri bütün tavsilatıyla hıfzeden, her şeyi afad ve beladan koruyan.
- 40- “el-Mukit”: Bilen, tayin eden. Her yaratılmışın rızkını veren.
- 41- “el-Hasib”: Herkesin hayatı boyunca yaptıklarının bütün teferruatıyla hesabını iyi bilen. Mahlukatına kafi olan.
- 42- “el-Celil”: Azamet sahibi olan, ululuk sahibi olan.
- 43- “el-Kerim”: Çok ikram edici.
- 44- “el-Rakib”: Bütün varlıklar ve bütün işler murakabesi altında bulunan.
- 45- “el-Mucib”: Kendine yalvaranların isteklerini veren, duaları kabul eden.
- 46- “el-Vasi”: Lütfu bol olan.
- 47- “el-Hakim”: Emirleri, kelamı ve bütün işleri hikmetli, hikmet sahibi olan.
- 48- “el-Vedud”: İyi kullarını seven, rızasına indiren ve sevmeye layık olan.
- 49- “el-Mecid”: Şanı, şerefi çok üstün olan.
- 50- “el-Bais”: Ölülere diriltip, kabirlerden çıkaran.
- 51- “el-Şehid”: Her zaman ve her yerde hazır ve nazır olan.
- 52- “el-Hakk”: Vacib’ül vücud olan, varlığı hiç değişmeden duran.
- 53- “el-Vekil”: Tevekkül sahiplerinin işini düzeltip onlardan daha iyi temin eden.
- 54- “el-Kaviyy”: Pek kuvvetli.
- 55- “el-Metin”: Pek güçlü.
- 56- “el-Veliyy”: Seçkin kullarının dostu.
- 57- “el-Hamid”: Ancak kendine hamd edilen, bütün varlığın diliyle övülen.
- 58- “el-Muhsin”: Namütanahi de olsa, bir bir her şeyin sayısını bilen.
- 59- “el-Mubdi”: Mahlukatı maddesiz ve örneksiz olarak baştan yaratan.
- 60- “el-Muid”: Yaratılmışları yok ettikten sonra tekrar yaratan.
- 61- “el-Muhyi”: İhya eden, diriltip, can bağışlayan, sağlık veren.
- 62- “el-Mümit”: Canlı, bir mahlukatın ölümünü yaratan, öldüren.
- 63- “el-Hayy”: Diri, tam ve mükemmel manasıyla hayat sahibi.
- 64- “el-Kayyum”: Yaratıklarının işini çeviren her işleneni bilen, evveli olmayan.
- 65- “el-Vacid”: İstedini, istediği vakit bulan.
- 66- “el-Macid”: Kadri ve şanı büyük, kerem ve müsemahası bol.
- 67- “el-Vahid”: Tek. Zatında, sıfatlarında, isimlerinde, efailinde ortağı ve benzeri olmayan.
- 68- “el-Samed”: Her şey O na muhtaç, fakat O hiç birşeye muhtac değil.
- 69- “el-Kadir”: İstedini, istediği gibi yaratmaya muktedir olan.
- 70- “el-Muktedir”: Kuvvet ve kudret sahipleri üzerinde dilediği gibi tasarruf eden.
- 71- “el-Mukaddim”: İstedini öne getiren, öne alan.
- 72- “el-Muahhir”: İstedini geri koyan, arkaya bırakan.
- 73- “el-Evvel”: Her şeyden önce var olan.
- 74- “el-Ahir”: Her şey helak olduktan sonra geri kalan.
- 75- “el-Zahir”: Varlığı sayısız delillerle açık olan.
- 76- “el-Batin”: Akılların idrak edemeyeceği yüceliği gizli olan.
- 77- “el-Vali”: Bu muazzam kainatı ve bütün hadisatı tek başına idare eden.
- 78- “el-Müteali”: Aklın mümkün gördüğü her şeyden, her halden pek yüce olan.
- 79- “el-Berr”: Kullarına iyilik ve ihsanı, nimetleri bol olan.
- 80- “el-Tevvab”: Tevbeleri kabul edip, günahları bağışlayan.
- 81- “el-Muntekım”: Günahkârlara, adaletle, müstahak oldukları cezayı veren.
- 82- “el-Afüvv”: Affeden, mağfiret eden.
- 83- “el-Rauf”: Merhamet edici, pek şefkatli.
- 84- “Malik’ül-Mülk”: Mülkün ebedi ezeli sahibi.
- 85- “Zülcelali ve’l-İkram”: Hem azamet sahibi, hem fazlu kerem sahibi.
- 86- “el-Muksit”: Hükümünde ve işlerinde adaletli olan.

Fotoğraf 8. Alt pencerelerin üzerinde yer alan Esmâü'l Hüsna'lar ve Hazret-i Muhammed'in güzel isim ve sıfatları (H. Murat Ceylan, 2012)

- 87- "el-Cami": İstedigini istediği zaman istediği yerde toplanan.
- 88- "el-Ganiyy": Çok zengin, hiç birşeye muhtaç olmayan.
- 89- "el-Mugni": Dilediğine zenginlik veren, müstagni kılan.
- 90- "el-Mani": Bazı şeylerin meydana gelmesine müsaade etmeyen, engelleyen.
- 91- "el-Darr": Elem ve zarar verecek şeyleri yaratan, hüsrana uğratan.
- 92- "el-Nafi": Hayır ve menfaat verecek şeyleri yaratan, faydalandıran.
- 93- "el-Nur": Alemleri nurlandıran, dilediğini nur eden, nur olan.
- 94- "el-Hadi": Hidayete kavuşturan, kulunu hayırla muvaffak kılan.
- 95- "el-Bedi": Örneksiz, misalsiz, acaip ve hayret verici alemler yaratan.
- 96- "el-Baki": Varlığının sonu bulunmayan, ebedi olan.
- 97- "el-Varis": Varlığı devam eden, servetlerin hakiki sahibi.
- 98- "el-Raşıf": Bütün alemleri dosdoğru bir nizam ve hikmetle akıbetine ulaştırılan.
- 99- "es-Sabur": Çok sabırlı olan, isyankârlardan acele intikam almayan.

Esmâü'l Hüsna'ların arasında, Hazret-i Muhammed'in güzel isim ve sıfatları (Ahmed, Hamid, Mahmûd, Mustafa, Kasım, Âkîb, Hâtîm, Mâcîd, Dâî, Sirâc, Hâfız, Şâhid, Burhan) yer almaktadır.

Mihrabın üzerine: Zekeriya mabette O nun yanına her girişinde anlamına gelen Ali İmran Suresinin 37. Ayeti yazılmıştır.

Mihrabın girintisinin sağ ve solunda bulunan dikdörtgen alanlar içine, celi sülüs hat ile sağ tarafta Allah (C.C) lafzı, sol tarafta ise Muhammed (A.S) yazılmıştır.

Fotoğraf 9. Mihrabın üzerinde Ali İmran Suresinin 37. Ayeti (H. Murat Ceylan, 2012)

Mihrap girintisinin üzerinde, Osmanlı vitrayı yani revzen-i menkuş denilen, renkli cam ile süslenmiş üzeri yazılı pencereler yer almaktadır. Sağdaki revzen-i menkuş pencerenin üst kısmında; Allah, altta ise, Celle celalühü yazılıdır. Soldaki revzen-i menkuş pencerenin üst kısmında; Muhammed, altta ise, Aleyhisselam yazılıdır. Ortadaki revzen-i menkuş pencerenin üst kısmında; Lailahe İllallah, altta ise, Muhammedün Resulallah yazılıdır.

Mihrabın sağında, Er- Rahman Er- Rahim, El- Melik, El Kuddus yazılı Esmâü'l Hüsna'larının solunda, Osman Han bin Mustafa el Muzaffer daima istifli, Sultan III. Osman nın Tuğrası bulunmaktadır.

El- Celil, El- Kerim, Er- Rakib ile El- Mucib, El Vasi, El- Hâkim Esmâü'l Hüsna'larının arasında: Kapıları onlara açılmış adn cennetleri vardır anlamındaki, Sad Süresinin 50.

Fotoğraf 10. Mihrabın sağında: Allah (C.C) lafzı, solunda Muhammed (A.S),
(H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 11. Mihrap duvarındaki yazılı Osmanlı vitrayları
(H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 12. Sultan III. Mustafa'nın Tuğrası
(H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 13. Ali bin Murad imzalı yazılar (H. Murat Ceylan, 2012)

Ayeti ile Muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan alı-
koyar. Allah' ı anmak ne büyük şeydir anlamındaki Ankebüt
Süresinin 45. Ayeti yazılmıştır.

El- Berr, El-Tevvab, El- Müntakim, El- Müntekim, El-
Afuvv ile El Rauf, Malikü'l Mülk Esmâü'l Hüsnâ'larının
arasında: İşte bu güzel bir anmadır. Doğrusu Allah'a karşı
gelmekten sakınanlara güzel bir gelecek vardır anlamındaki
Sad Süresinin 49. Ayeti ile Allah'a karşı gelmekten sakınan-
lar ise cennetlerde, pınar başlarındadırlar anlamındaki Hicr
Süresinin 45. Ayeti ve Oraya güven içinde, esenlikle girin an-
lamındaki, Sad Süresinin 46. Ayeti yazılmıştır.

Hafız ile Bürhan yazılı Hazret-i Muhammed'in gü-
zel isim ve sıfatlarının arasında; Padişahın müzehhibi ve

Fotoğraf 14. Minber üzerinde Kelime-i Tevhit (H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 15. Ana kubbenin ortasında Tevbe Süresinin 112. Ayeti (H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 16, 17, 18, 19. Pantantiflerde Mumcuzâde Mehmed bin Ahmed Rasim Efendi tarafından yazılan celi hatlar (H. Murat Ceylan, 2012)

Fotoğraf 20. Kuşak yazıda Fetih Suresinin tamamı (H. Murat Ceylan, 2012)

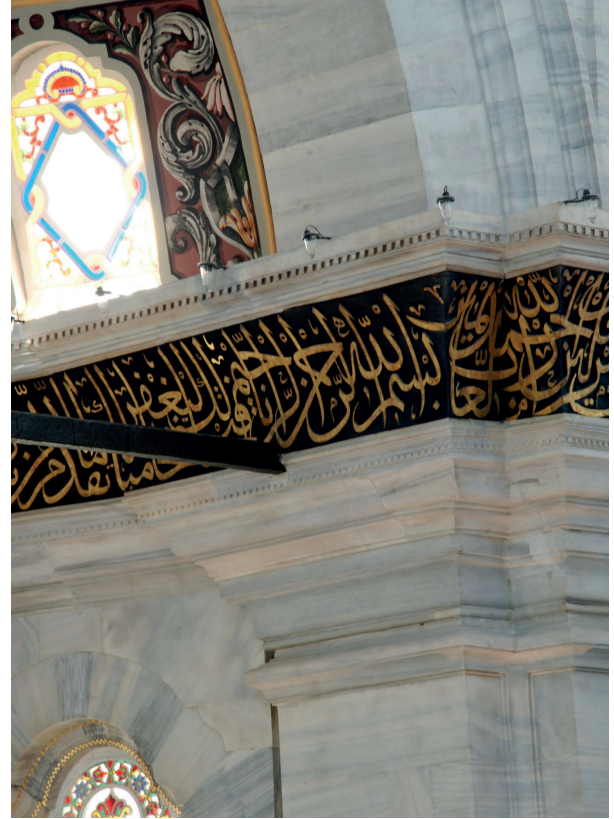
Hümayun Sikkesinin ressamı Bursa'lı Ali bin Murad tarafından yazılmış, Allah'ın Selati olan Peygamber diyor ki: Allah'ın doksan dokuz ismi var. Onları sayan cennete girer. Allahın Resulü ve sevgilisi bunu doğru söylüyor anlamındaki Hadis-i Şerif yer almaktadır.

Mihrabın sağında yer alan minberin, kemeri üzerindeki alan içine, istifli sülüs hat ile Kelime-i Tevhit yazılmıştır.

Ana kubbenin ortasında, celi sülüs hat ile: *Ey Muhammed, Allah'a tevbe eden, kullukta bulunan, onu öven, O'nun uğrunda gezen, rükû ve secde eden, uygun olanı buyurup fenalığı yasak eden ve Allah'ın yasalarını koruyan müminlere de müjdele* anlamındaki Tevbe Sûresinin 112. Ayeti yazılmıştır.

Pendantiflerde yer alan dört Halife isimleri: *Ebubekir (R.A), Ömer (R.A), Osman (R.A), Ali (R.A)* Mumcuzâde Mehmed bin Ahmed Rasim Efendi tarafından yazılmıştır.

Nuruosmaniye Camii'nde çokgen mihrabın sağ kenarından Besmele ile başlayan Fetih Suresinin tamamı (1'den- 29'a kadar olan ayetleri) önce mihrap girintisini, sonra doğu, kuzey ve batı duvarını dolanarak, minber külahının sol tarafında, mihrap girintisine dönmeden sona erer. Dolayısıyla, yazı kuşağının başladığı ve sona erdiği nokta aynıdır. Mumcuzâde Mehmed bin Ahmed Rasim Efendi tarafından yazılan kuşak yazısında, ortalama üst üste, üç satırdan, bazı yerlerde dörde kadar çıkan satırdan oluşan bir

Fotoğraf 21, 22. Kuşak yazıda Fetih Suresi (H. Murat Ceylan, 2012)

istif düzeni kullanılmıştır. 11 metre yükseklikte olan kuşak yazı 155 metre uzunluğundadır.

Kuşak yazıda yer alan Besmele ile başlayan Fetih Suresinin tamamının anlamı aşağıda verilmiştir.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. 2-3. *Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletin ve Allah sana şanlı bir zaferle yardım etsin.* 4. *O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirdir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.* 5. *Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koymasını, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır.* 6. *Bir de, Allah'ın, hakkında kötü zanda bulu-*

Fotoğraf 23. Hattat Râkım imzalı Sultan II. Mahmud Tuğrası
(H. Murat Ceylan, 2012)

nan münafik erkeklere ve münafik kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük girdabı onların başına olsun! Allah onlara gazap etmiş, onları lanetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir! 7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 8. (Ey Muhammed!) Süphesiz biz seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. 9. Ey insanlar! Allah'a ve Peygamber'ine inanmanız, ona yardım edersiniz, ona saygı gösterirsiniz ve sabah akşam Allah'ı tespih edersiniz diye (Peygamber'i gönderdik). 10. Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir. 11. Bedevilerin (savastan) geri bırakılanları sana, "bizi mallarımız ve ailelerimiz alıyordu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayana dilleriyle söylerler. De ki: "Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, ona karşı kimin bir seye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır." 12. (Ey münafiklar!) Siz aslında, Peygamber'in

ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulundunuz ve helaki hak eden bir kavim oldunuz. 13. Kim Allah'a ve Peygamber'e inanmazsa bilsin ki; şüphesiz biz, inkârcılar için alevli bir ateş hazırladık. 14. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 15. Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, "bırakın biz de sizinle gelelim" diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur." Onlar, "bizi kısıkanıyorsunuz" diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar. 16. Bedevilerin (savaştan) geri bırakılanlarına da ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğrattır." 17. Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur. (Bunlar savasa katılmak zorunda değildir.) Kim Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederse, Allah onu, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de yüz çevirirse, onu elem dolu bir azaba uğrattır. 18. 19. Süphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hosnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmis, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 20. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı) ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletin. 21. Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir. 22. İnkâr edenler sizinle savaşsalar, arkalarını dönüp kaçarlar, sonra da ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirlerdi. 23. Allah'ın öteden beri işleyip duran kanunu (budur). Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın. 24. O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. 25. Onlar, inkâr edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve (ibadet gayesiyle) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaştıktan alıkoyanlardır. Eğer, oradaki henüz Tanımadığımız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah Mekke'ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer, inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkâr edenleri elem dolu bir azaba uğrattırdık. 26. Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamber'ine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zaten onlar buna lâyık ve ehil idiler. Allah her şeyi

Fotoğraf 24. Hünkâr Mahfili penceresinde "Maşallah" (H. Murat Ceylan, 2012)

hakkıyla bilmektedir. 27. Andolsun, Allah, Peygamber'inin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan baska yakın bir fetih daha verdi. 28. O, Peygamber'ini hidayet ve hak din ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allah yeter. 29. Muhammed, Allah'ın Rasûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde halinde, Allah'dan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hosuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcuları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden salih amel isleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir. Allah doğru söyledi. Senin, izzet sıfatıyla muttasıf olan Rabb'in, her türlü fenalıktan münezzehtir. O'nun tarafından gönderilen (peygamberler)e selâm olsun. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

Caminin üst katında yer alan Hünkâr Mahfilinde, üç yerde hat sanatı kullanılmıştır. Birincisi, mermer paye üzerinde yer alan Osman Han bin Mustafa el Muzaffer daima istifli, Sultan III. Osman' nın Tuğrası'dır .

İkincisi, güney duvarında yer alan Barok üsluptaki niş üzerinde olup, hattat Râkım imzalı, "Adli " mahlas'lı (takma

isim), Sultan II. Mahmud'un (Mahmud Han bin Abdülhamid el Muzaffer Daima) tuğrasıdır.

Üçüncüsü ise, güney duvarındaki alçı revzenli pencere-lerden birinin üzerine yazılmış Maşallah' tır.

Nuruosmaniye Camisinde, hat sanatının estetik kurallarından ödün vermeyen ve perspektif kurallarını bilen hattatlar tarafından, kalem kalınlıkları, harf ölçüleri ve istif oranları, yazının uzaktan okunabilir olacak şekilde ayarlanmıştır.

Allah' ın kelimasını dile getiren hatlarda, harflerin sade form güzelliğini, ahengini ve genel kompozisyonlarının içindeki soyut güzelliklerini bulmak mümkündür.

Kuran-ı Kerim' den alınmış ayetleri, Esmâ-i Hüsnâ' ları ve Hadislerden seçilmiş metinleri içeren hatların yazılma amacı, hat sanatı yardımı ile insanlara mesajlar vermektir. Bu mesajlar, insanları düşünmeye ve eğitmeye yöneliktir.

Osmanlı Camilerinde, giriş kapısı üzerinde, Kuran-ı Kerim' den bir dua, yaptırının adı, yapılış tarihinin yer alması, mihrap üzerine "mihrap yazısı", mihrabın sağında " Allah", solunda "Muhammed", pandantiflerde; dört Halife isimlerinin "Ebubekir, Ömer, Osman, Ali", minberde "Kelime-i Tevhit" yazılması geleneği, Nuruosmaniye Camisinde de aynen tekrarlanmıştır. Camideki hatlar, mermer, ahşap, renkli cam veya sıva üstüne celi sülüs hat ile yazılmıştır.

Nuruosmaniye Camisinde Hattat Mumcuzaâde Mehmed Efendi tarafından yazılan kuşak yazısının içine, 29 ayetten oluşan Fetih Süresi'nin tamamı sığdırılmıştır. Camide ilk ola-

rak bütün iç duvarları kesintisiz kuşatan ve çepeçevre saran bir yazı görülmektedir. Bundan başka hiçbir selâtin camiinde böylesine kesintisiz bir kuşak yazı bulunmamaktadır.

Nuruosmaniye Camisindeki barok üsluptaki mimari öğelere rağmen, etkileyici bir yazı tasarımının uygulandığı

görülmektedir. Cami içinde değişik alanlara, farklı hattatlar tarafından öğretici olmak ve camiye gelenlere mesaj verme maksadı ile yerleştirilen tüm hatların, korunarak gelecek nesillere aktarılması en büyük dileğimizdir.

Kaynakça

- Aksoy, Şule (1999) Osmanlı Sultanlarının Tuğraları ve Tuğralı Belgeler, *Osmanlı*, C. XI, Ankara, s. 65-75.
- Âli Mustafa, Âli Mustafa Efendi, *Menâkıb-ı Hünervârân*, (1926) (nsr. İbnüleminMahmud Kemâl), İstanbul.
- Alparslan, Ali, (1976-77) Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi, *Boşaziçi Üniversitesi (Beşeri Bilimler) Dergisi*, c. IV-V, s. 1-14.
- Ayvansarâyî Hüseyin v. dgr. (2001). *Hadikatü'l-Cevami'*, İstanbul.
- Bayat, A. Haydar, (2002) *Hüsn-i Hat Bibliyografyası*, İstanbul.
- Derman, M. Uğur, (1973) Yazı Tarihimizde Hattat İmza ve Şecereleri, *VII. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan bildiriler*, C. II, Ankara, s. 728-733.
- Derman, M. Uğur, (1980) Celi Yazılar, *İlgi*, C. XIV, S. 29, İstanbul, s. 30-35.
- Derman, M. Uğur, (1982) Tuğralar'da Estetik, *İlgi*, Y. 16, S. 33, s. 16-23.
- Derman, M. Uğur, (1983) Padişah Tuğralarındaki Şekil İnkılâbına Dair Bilinmeyen Bazı Gerçekler, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler* (11-15 Ekim 1976), c. III, Ankara, s. 1613-1617.
- Derman, M. Uğur, (1991) Râkım'ın Celi Sülüs Kuşaklarına Dair, *IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, C. II, Ankara, s. 47-49.
- Derman, M. Uğur, (1994) Selçuklu'dan Osmanlı'ya Celi Sülüs Hattının Gelisimi, *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, s. 91-95.
- Derman, M. Uğur, (2001) "İstif" maddesi, *Diyanet Ansiklopedisi*, C. XXIII, İstanbul, s. 330-333.
- Derman, M. Uğur, (2002) Türk Hat Sanatında Celi Kavramı, *Türkler*, C. XII, Ankara, s.256-265.
- Habib *Hat ve Hattâtân*, İstanbul, 1306.
- Hâfizzâde, (2005) *Kalem-den Kelâma Risâle-i Hat*, İstanbul.
- Hakkâkzâde, M.Hilmi, (1305) *Mizânü'l-Hat 'alâ Vaz'ı Üstâd-ı Selef*, İstanbul.
- İnal, ibnülemin M.Kemâl, (1955) *Son Hattatlar*, İstanbul.
- Nefeszâde, İbrahim, (1938) *Gülzâr-ı Savâb*, (nsr. Kilisli Muallim Rif'at), İstanbul.
- Nefçi, Aras, (1996) Nuruosmaniye Külliyesi'nin Yazıları, *Sanat Tarihi Defterleri I*, İstanbul, s. 7-34.
- Ögel, Semra, (1989) Sinan'ın Eserlerinde Süsleme ve Mimarının Bütünlüğü, *VI. Vakıf Haftası Kitabı*, İstanbul, s. 347-360.
- Öngül, Ali, (1994) Tarih-i Cami-i Nur-u Osmanî, *Vakıflar Dergisi*, S. XXIV, Ankara, s. 127-
- Özkafa, Fatih, (2008) *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Özsayiner, Zübeyde Cihan, (1993) *Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Cami ve Türbelerindeki Yazı Düzeni ve Anlamı*, C. I-II, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Özsayiner, Zübeyde Cihan, (2005) Hekim, Hattat, Şair Katibzâde Mehmet Refi'nin Meşkleri, *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul, 1-6 Eylül 2002, Proceedings of the 38th International Congress on the History of Medicine Actes du 38ème Congrès International d'Histoire de la Médecine, Ankara 2005, (Cilt 3), XXVI. Dizi, S. 14c, s.925- 928.
- Suyolcuzâde, M.Necib, (1942) *Devhatü'l-Küttâb* (nsr. Kilisli Muallim Rif'at), İstanbul.
- Sener, H. İbrahim, (2002) Câmî, Türbe ve Benzeri Dinî Yapılarda Yer Alan Allah'ın Güzel İsimleri ve Yorumları, *Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan*(10-13 Ekim 2001),İzmir, s. 533-544.
- Ünver, A. Süheyl, (1942) Hekimbaşı ve Meşhur Hattat Kâtibzâde Mehmed Ref'i Efendi Hakkında, *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, Cilt. V, S. 19-20, s. 10-15.
- Yılmaz, Abdülkadir, (1996) *Hat Sanatında Satır Sistemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.